

Impressionistiska skisser för en teologisk motivation för religionsdialog

Frågeställning

Varför ska vi föra dialog med företrädare för andra religioner över huvud taget? Vad motiverar oss? Vad är det i vår egen teologi eller kristna tro som gör dialogen till ett tvingande förhållningssätt?

Utgångspunkt

”... varje religionsgrundare är inspirerad av den Helige Ande”. Så sade Johannes Paulus II i en audiens i Rom 1998. Om vi säger oss vilja fördjupa vår relation med Gud måste vi helt enkelt väcka vår nyfikenhet på hur företrädare för andra religioner uttrycker sin tro och sin relation till det gudomliga. Om vi inte gör det så förminskar vi inte bara vårt eget synfält och tillvaron som sådan, utan framför allt vår egen gudsrelation.

Skapelsesyn

Vi hävdar att allt och alla är vidrörda av Guds nåd. Guds nåd är egentligen ett annat ord för skapelse, eller relationellt liv, att allt liv är insatt i ett ömsesidigt beroendeförhållande, ett ekologiskt system. Guds nåd betyder att Gud kommunicerar i och genom allt som lever och är till. Det finns en slags gudomlig inprägling i allt som finns till. Allt vittnar om något som går utöver det som det själv är och det är vår uppgift som människor att ”avslöja” eller ”framkalla” detta gudomliga.

I Bibeln åtskiljs inte ande och materia utan ses som något helt och integrerat. I biblisk skapelsesyn uttrycks också människans beroende av såväl mineraler, växter och djur som våra medmänniskor för att leva ett fullödigt liv. Människan är insatt att förvalta skapelsen, inte exploatera den, hon måste inse sitt beroende av allt och alla för sin överlevnad, se Psaltarsalm 104. Det här delar vi med alla människor även om inte alla skulle formulera det på samma sätt.

Den judisk-kristna antropologin, människosynen

Vi är skapade till Guds avbild och likhet (1 Mos 1:26-27). Det får inte bara ses som något individuellt utan berör hela människosläktet som sådant. Vi har samma ursprung och samma bestämmelse. Vi är kallade till en enhet uttryckt i mångfald, som en symfoni. Här grundläggs alla människors fundamentala jämbördighet, värde och värdighet.

Karl Rahner har sagt att: ”I sin djupast egna verklighet gör Gud sig själv till människans innersta grundläggande beståndsdel”.¹ Detta att Gud gör sig själv till människans innersta grundläggande beståndsdel gäller givetvis varje människa och alla människor alldeles oavsett trostillhörighet. Vi hävdar att vi hör ihop som mänsklighet och att vi i grund och botten inte kan ta avstånd från varandra, utan att vi är varandras kött och blod.

Den judisk-kristna utsagan om människan som Guds avbild omintetgör hela vårt synsätt på etnicitet, nationalitet, religionstillhörighet och kultur. Om vi ska möta varje människa, oavsett

¹ Rahner, Karl, *Foundations of Christian Faith, An Introduction to The Idea of Christianity*, Crossroad, New York, 1978, 1993, sid. 116

hur och var vi möts, som Guds avbild, det vill säga som min köttsliga syster eller broder, så kan jag aldrig möta henne med någon förutfattad definition. Varje gång jag förminskar min medmänniska med en definition, det vill säga inte känner igen Guds avbild i henne, gör jag mig skyldig till en respektlös relation, till splittring och synd.

Varje människa och alla människor äger förmågan att föra en dialog med Gud, vilket kan sammanfattas med det thomistiska begreppet *homo est Dei capax*, människan har förmåga till Gud.² Katolska kyrkans sociallärekompndium säger vidare att ”detta är en relation som existerar i sig själv, det är inget som läggs till efteråt och det läggs inte till utifrån. Människans hela liv är ett sökande efter Gud. Denna relation med Gud kan vi låta bli att bry oss om, vi kan glömma bort den eller avfärda den, men den kan aldrig elimineras”.³ Det här delar vi med alla trons människor.

Guds namn och människans kallelse att bli mer människa

2 Mos 3:14 ”Jag ska bli den jag ska bli”⁴ utgör ett korrektiv till alla tänkbara gudsrepresentationer. Gud kan aldrig fångas, bara sökas och upptäckas. Gudsnamnet antyder att vi inte kan begränsa Gud till vår tid och kultur, att Gud faktiskt tillhör alla och kan kommunicera med mänskligheten på vilket sätt Gud själv önskar.

Om vi är Guds avbild måste vi också i någon mån själva vara ”jag ska bli den jag ska bli”. Vi är på väg att bli vår kallelse, eller som Paulus VI säger ”att bli mer människa”.⁵ Vi är stadda i förvandling, vi växer och mognar i relation till en föränderlig och expansiv verklighet och till det vi ytterst är kallade att bli. Vårt blivande ligger i framtiden och utanför tiden, vi har en eskatologisk människosyn. Den skapar öppenhet för att alltid ställa frågan: Vem är du? Vart är du på väg?

Global medvetenhet

När vi utforskar tron och det andliga livet kan vi inte längre nöja oss med att hämta inspiration från historiska erfarenheter och skriftliga källor. Idag måste vi ta hänsyn till det vi kan kalla en global medvetenhet och som egentligen är en sen erfarenhet i mänsklighetens historia, även om flera olika religiösa traditioner räknar med en universell giltighet och bestämmelse. Men det är först efter andra världskriget som den direkta medvetenheten om en sammanlänkad värld blivit påtaglig för gemene man. Inte så få kritiserar och beklagar den så kallade globaliseringen men ingen kan avskrika den. Vi kan idag inte bedriva handel, utnyttja service, bygga upp en industriproduktion, utvinna råvaror eller bedriva forskning utan att samarbeta över de nationella, etniska, kulturella och religiösa gränserna. Även om vi är olika och även ofta splittrade oss emellan, så har begreppet mänsklighetens enhet i mångfald blivit en verklighet som inte längre bara finns på idénivå och heller inte går att bortse ifrån. Detta påverkar såväl vår tro (*faith*) som våra trosföreställningar (*beliefs*).

En global medvetenhet binder med nödvändighet samman religion, tro och politik i vid bemärkelse. Få frågor med livsavgörande betydelse (säkerhet, klimat, fred, nedrustning, hälsa,

² Compendium of the Social Doctrine of the Church, § 109

³ Compendium of the Social Doctrine of the Church, § 109

⁴ The New Interpreter's Bible, A Commentary in Twelve Volumes, Volume I, Abingdon Press, Nashville, 1994; note *b* to the New International Version, p. 708, note *a* to the New Revised Standard Version, p. 708, commentary p. 714

⁵ Paulus VI, *Populorum Progressio*, § 42, 1967

utbildning ...) kan idag avgöras på nationell nivå. De kräver helt enkelt ett globalt seende och ofta nog ett religiöst, eller andligt, förhållningssätt. Här måste vi samarbeta mellan de olika religionerna.

Jesus - Kristus

Vi kristna tror att Gud uppenbarat sig på ett alldeles särskilt sätt i Jesus Kristus. Relationen till Kristus är grundläggande för den kristna trostraditionen med djupa rötter i judisk tradition. I dialogen med företrädare för andra religioner kan följande punkter vara av vikt:

Vi måste erkänna att vi i våra skrifter, Bibeln såväl som kyrkliga dokument, gör exklusiva och absoluta anspråk utifrån Kristushändelsen. Anspråken måste tolkas: de kan vara uttryck för ett försvar som inte längre är relevant, eller för en innerlig kärlek till det man tror på, men som inte automatiskt avskriver andra vägar till Gud än den kristna. Jesus själv gjorde inte några absoluta anspråk.

Jesus var jude och hade ingen avsikt att bli något annat. Han såg som sin uppgift att ”rädda de förlorade fåren av Israels hus”.

Vår tro är grundad på en förlorad kropp (Michel de Certeau) – den tomma graven liksom Himmelsfärden. Vi har fått den Helige Ande som den som möjliggör vår gemenskap, kyrkan som Kristi kropp.

Dopet är en gåva men framför allt ett uppdrag att representera Kristus i världen. Vi är döpta till Kristus, till Guds Du. Hur ska min dialogpartner möta Gud i och genom mig, och hur ska jag möta Gud i och genom min dialogpartner?

Relationell människosyn och en treenig Gud

När vi säger att Gud är treenig, säger vi att Gud vill beblanda sig med oss. Treenigheten står för det självtutgivande mötet mellan Gud och människa men också, och kanske framför allt, Treenigheten står för mötet mellan människa och människa. Förutsättningen för att vi ska lära känna oss själva, svara på frågan *varför*, ligger i att möta vår medmänniska, den andre, och gudsrelationen i henne. Och detta alldeles oavsett religionstillhörighet. Det är alltid den andre som ger mig min identitet.

Den indisk-spanske teologen Raimon Panikkar, död 2010, menar att treenigheten angår hela vår mänskliga tillvaro och att den inte bara ska ses som en typisk kristen insikt. I boken *The Trinity and the Religious Experience of Man*⁶ hävdar han att “treenigheten utgör en av de viktigaste frågor som människan kan ställa om sig själv och om Gud, om Skapelsen och om Skaparen, och en av de mest universella frågorna. Det är inte bara en teoretiskt viktig fråga utan också en av de praktiskt brådskande frågorna. Frågan om treenigheten handlar om den mänskliga tillvarons rötter och relaterar direkt till hur vi bygger ett rättfärdigt samhälle och hjälper människan att bli en mer fullödig varelse”.⁷ Om hela verkligheten är trinitarisk och människan är en spegel av verkligheten, och om vi också till vår natur *är* gemenskap, då inbjuds vi till samma jämbördiga relationer som vi återfinner i den treenige Guden.

⁶ Panikkar, Raimundo, *The Trinity and the Religious Experience of Man, Icon – Person- Mystery*, Darton, Longman & Todd Ltd, London, 1973

⁷ Panikkar, sid. XII

Treenighetsläran får således direkta sociala och politiska konsekvenser. Panikkar säger att treenigheten är ”knutpunkten där de äkta andliga dimensionerna hos alla religioner möts”.⁸

Jag vill poängtera att det här varken är relativism eller synkretism. För att mångfalden ska vara vacker måste olikheterna bevaras, liksom varje instrument i en symfoniorkester. Däremot måste vi lära oss att relatera till det som för oss är annorlunda och där se Guds uppenbarelse. Likaväl som vi respekterar den andres tradition, ser en återspeglning av denna i oss själva, likaväl måste vi bejaka vår egen tradition så att den andre kan se Guds uppenbarelse i oss också. Då kommer vi att leva det vi kallar för treenighet.

Vi delar sökandet efter mening med alla människor

Vem är människan? *Varför* är vi här? *Vart* är vi på väg? Livet har inte automatiskt mening i sig. Det är människans uppgift att skapa mening med livet i relation till sin omgivning, ytterst till hela mänskligheten. Våra trosmönster kan hjälpa oss i detta meningsskapande. Ett trosmönster är en gemenskaps kollektiva historia att visa på mening och innehåll i livet. Livet är mångdimensionellt, sanningen likaså. Vår andliga utmaning är att förhålla oss till en mångfaldig, mångdimensionell sanning – vilket inte är detsamma som en mångfald av sanningar.

Hur ska vi handskas med lidande, sjukdom och naturkatastrofer? Vad är synd, varför handlar vi ont? Vad motiverar oss att handla gott? Vad är kärlek? Varför har vi olika sociala former för våra relationer? Hur når vi sann lycka och vad är lycka? Det här är frågor som två dokument från Andra Vatikankonciliet fördjupade, *Gaudium et Spes*, Kyrkan i världen av idag, Andra Vatikankonciliet pastoralkonstitution, § 10, och *Nostra Aetate*, Andra Vatikankonciliet deklARATION om de icke-kristna religionerna, § 1. När vi söker eller skapar mening i vårt liv fördjupas vår tro och det sker alltmer utifrån ett globalt och pluralistiskt perspektiv idag.⁹

Den Helige Andes oförutsägbara roll

Johannes Paulus II tog religionsdialogen vidare både teologiskt och på ett handfast sätt i konkreta möten, som i Assisi 1986 då företrädare för världens stora religioner och kristna gemenskaper kom tillsammans för att be för freden. Han visade hur en reflektion över pneumatologin, läran om den helige ande, kan hjälpa oss framåt i alla typer av dialoger. 1990 utvecklade han dessa tankegångar i sin missionsencyklika *Redemptoris Missio*: ”Dialogen leder till inre rening och omvändelse, och om den förs med lyhördhet för den heliga Anden kommer den att bära andlig frukt”.¹⁰

Dialogen som uppenbarelsens plats

Kardinal Ratzinger har sagt att Gud är ett dialogiskt vara¹¹. Då måste vi föra dialog för att lära känna denne Gud. Dialogen blir alltså den plats där Gud uppenbarar sig för oss.

⁸ Panikkar, sid. 42

⁹ Jfr § 4 + 7 i *Gaudium et Spes*

¹⁰ *Redemptoris Missio*, § 56

¹¹ Se bl.a. Ratzinger, Joseph, ”Retrieving the Tradition: the Notion of Person in Theology”, *Communio* 17, 1990, pp. 439 - 454

Den asiatiska biskopskonferensen har uttryckt detta i *Theses on Interreligious Dialogue* från 1987, som också ger en andlig karaktär åt dialogen: ”Den enda gudomliga planen för frälsning för alla folk omfattar hela universum. Kyrkans mission måste förstås inom denna samma plan. Kyrkan har inte monopol på Guds handling i universum. Medan hon är medveten om Guds speciella mission i världen, måste hon vara uppmärksam på Guds handling i världen, såsom den också manifesteras i de andra religionerna. Denna tvåfaldiga medvetenhet utgör de två polerna i Kyrkans evangeliserande handling i relation till andra religioner. Medan förkunnelsen är uttrycket för hennes medvetenhet om att vara i mission, är dialogen uttrycket för hennes medvetenhet om Guds närvaro och handling utanför hennes egna gränser. (...) Förkunnelsen är bekräftelsen och vittnesbördet på Guds handling med oss själva. Dialogen är öppenheten inför och uppmärksamheten på mysteriet hur Gud handlar med människan av annan tro. Det är ett tropspektiv där vi inte kan tala om det ena utan det andra”¹². Det är i mötet med den andre som vi fördjupar något om vår egen tro.

Både Paulus VI och Johannes Paulus II har på olika sätt försökt beskriva dialogens väsen och dialogen som platsen för Guds uppenbarelse. I encyklikan *Ecclesiam Suam* från 1964 talar Paulus VI om dialogen som en frälsningsväg, ”frälsningens dialog”, och framställer den utifrån fyra koncentriska cirklar. Längst ut finns dialogen med världen, därefter dialogen med företrädare av andra religioner, så dialogen med andra kristna och i centrum dialogen inom Kyrkan själv.

Att beskriva dialogen som frälsande i sig bottnar i att Gud själv har inlett en dialog med människan alltifrån skapelsen. Gud älskade oss först och det är vår uppgift att föra denna kärlek vidare som en dialog med andra. En sann dialog kan inte ha några dolda motiv och vi kan inte förvänta några bestämda resultat. Dialogen är alltid förutsättningslös och den tilltalade är fri att svara på sitt eget sätt. Frälsningens dialog är också riktad till alla utan undantag. Den äkta dialogen har fyra karaktärsdrag enligt Paulus VI: 1) dialogen måste kunna förstås och vara relevant 2) den är tålmodig och generös 3) den är tillitsfull och söker inte sitt 4) den använder förnuftet det vill säga den är pedagogisk. Paulus VI menade att Kyrkan borde vara denna dialog med hela mänskligheten.

Katolska kyrkans förhållningssätt

Kyrkan innesluter alla människor i ”gudsfolkets katolska enhet” enligt den dogmatiska konstitutionen *Lumen Gentium*, och så att säga garanterar att frälsningen omfattar alla: ”Alla människor är kallade till denna gudsfolkets katolska enhet, som förebådar och främjar en världsvid fred. De tillhör den på olika sätt eller är relaterade till den: katolska troende, andra som tror på Kristus och slutligen alla människor som genom Guds nåd är kallade till frälsning.”¹³

I första brevet till Timotheos läser vi: ”Det är därför vi strävar och kämpar, ty vi har satt vårt hopp till den levande Guden, som är en frälsare för alla människor, särskilt för dem som tror.”¹⁴ Här sägs tydligt att Gud är en ”frälsare för alla människor”. Om man dessutom tror, i betydelsen lever i tillit till livet och skapelsen, så förstärks givetvis den relationen och hoppet och därför finns det en visshet om frälsning ”särskilt för dem som tror”.

¹² Pastoral Review issue 1, volume 1, 1987, sid 23

¹³ Andra Vatikanconciliets Dogmatiska Konstitution, *Lumen Gentium*, § 13

¹⁴ 1Tim 4:10

Efter att ha talat om hinduism och buddhism i *Nostra Aetate* fastslår man att ”Den katolska kyrkan förkastar ingenting av allt det som i dessa religioner är sant och heligt. Med uppriktig aktning betraktar hon dessa sätt att handla och leva, dessa anvisningar och läror, som – även om de i mycket avviker från det hon själv fasthåller och framlägger – likväl inte så sällan återger en stråle av den Sanning som upplyser alla människor” (§ 2). Detta leder till en förpliktelse ”Kyrkan uppmanar därför sina barn att med klokhets och kärlek samtala och samarbeta med anhängare till andra religioner och därvid vittna om kristen tro och kristet liv, och så erkänna, bevara och främja de andliga och sedliga skatter, liksom de sociala och kulturella värden, som finns hos dessa religioner.”

I ”Dialog och Mission”¹⁵ sägs att den evangeliserande missionen består av följande element: 1) livets eget vittnesbörd 2) tjänsten för mänskligheten i form av social utveckling och fattigdomsbekämpning 3) liturgiskt liv genom bön och kontemplation 4) dialogen med företrädare för andra religioner där man arbetar i gemensamma projekt för mänsklighetens bästa 5) i förkunnelse och katekes. Här hävdas att interreligiös dialog redan i sig är en form för evangelisation. Det är också viktigt att påpeka att den explicita förkunnelsen kommer allra sist i evangelisations- och missionsprocessen.

Slutord

Jag kan till sist bara inbjuda er alla till att gå vägen tillsammans med alla andra som går en andlig väg. Att relatera till Gud i varje vän och i alla människor vi möter på många okända vägar kan bara fördjupa vår egen kristna identitet.

Sr Madeleine Fredell OP

¹⁵ Sekretariatet för icke-kristna religioner, 1984